

БЪЛГАРИЯ 1885: „СЪЕДИНЕНИЕТО“ НА ЕЗИЦИТЕ**Анна Ангелова**

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда смесването на езиците в мемоарната книга на италианския учен и политик Адриано Колочи “In Bulgaria (1885): Ricordi di viaggio e di guerra”, описваща събитията от времето на Съединението. Особено впечатление оставя езикът на автора – образен, изпълнен целенасочено с чуждици. Независимо от факта, че пише на родния си език и творбата му е предназначена преди всичко за италианските читатели, Адриано Колочи използва множество думи и изрази, характерни за езика на местното население, като акцентира върху използваните думи и изрази, характерни за речта на българите от края на XIX в.

Keywords: Bulgaria, Unification of Bulgaria, travel notes, languages, speech, loan words, Italian language, Bulgarian language

Едно от най-значимите събития в българската история – Съединението на Княжество България и Източна Румелия, фокусира изследователските интереси на няколко поколения учени и за него като че ли всичко е казано и изследвано и едва ли има какво да се допълни. Богатият фонд на Университетската библиотека обаче ни поднася поредната изненада, като разкрива едно неподозирано и почти неизвестно свидетелство за събитията в Пловдив, белязали българската история през есента на 1885 година. Сред добре познатите имена на чуждите хронисти, минали по левантийските земи през XIX в., предимно французи – А. Буе, О. Бланки, А. дьо Ламартин, О. Викенел и др., някак встрани остава името на италианеца Адриано Колочи Веспучи (Adriano Colocci Vespuci, 1855 – 1941).

През 1893 г. Адриано Колочи публикува в Рим книгата си “In Bulgaria (1885): Ricordi di viaggio e di guerra”. Съчинението е изключително интересно, защото се отнася за една от най-ярките страници на българската история, отразени и интерпретирани от чужденец, който преминава през Балканите и е пряк свидетел и участник в събитията. Материалът, включен в книгата, е групиран в 11 глави. В рамките на 168 страници под формата на пътни бележки, очерци и анализи са представени различни аспекти от българската действителност през бурната 1885 г. Изложението следва пътя на автора: В унгарската степ; Надолу по Дунав; Преминаването през Балкана; Революцията в Пловдив; Войната; Пирот; Българската войска; Принц Александър; Примирието; Софийското общество; В полите на Родопите; Пловдив. В книгата са поместени ценни снимки

на редица важни исторически личности и участници в описаните събития като Гаврил Кръстевич, учителката от с. Голямо Конаре Неделя Шилева, обявена за „царица на доброволците“, във военна униформа „с калпак и сабя в ръка“⁽¹⁾; пловдивските победители Паница, Стоянов и Ризов; княз Александър Батенберг; чуждестранните журналисти, отразяващи събитията – Fillon, Lamothe, Hugonnet, Pietrowsky и др., а така също и фотографски портрет на автора.

Авторът Адриано Колочи е изключително интересна личност. Потомственият аристократ маркиз Колочи е син на Антонио Колочи и Енрикета Веспучи – пряка наследница на прочутия мореплавател Америго Веспучи (Amerigo Vespucci, 1454 – 1512). За да покаже пряката си наследствена връзка с великия мореплавател, той присъединява към името си и фамилията на майка си и е известен като Адриано Колочи Веспучи. Маркизът е човек с авантюристичен дух и многостранни интереси. Следва право в престижния университет в Пиза, където се дипломира през 1879 г. Почти веднага след това се насочва към научноизследователска дейност като доцент по политическа икономика и статистика в Университета в Камерино. Университетската кариера на Колочи е твърде кратка, само след две години той напуска университета, за да се отдаде на политическа дейност. Нестандартно мислещ в политиката, Колочи се проявява като бунтар и яростен противник на „преклонението пред държавата“. Изявява се като журналист и издател, етнограф и антрополог, неуморен пътешественик, но също така депутат от италианския парламент и дипломат. Адриано Колочи е автор на над 84 публикации, предимно на италиански и френски език, публикувани в периода от 1876 до 1940 г.

В книгата му, посветена на България, особено впечатление оставя езикът на автора – жив, образен, изпълнен целенасочено с чуждици. Независимо от факта, че пише на родния си език и творбата му е предназначена преди всичко за италианските читатели, Адриано Колочи използва множество думи и изрази, характерни за езика на местното население (унгарски, сръбски, български и турски). Наред с тях дипломатът Адриано Колочи включва на различни места в текста и френска лексика, свързана със статута на френския език като дипломатически код. Тези думи и изрази са акцент в текста, скрупулозно отбелязани от автора с курсив. В повечето случаи след съответната чужда дума авторът дава в скоби и нейното значение на италиански, но явно държи да бъдат предадени и с тяхното звучене на съответния език, така както ги е чул, поради което част от думите са изписани погрешно. В текста могат да се срещнат и различни варианти на една дума, какъвто е например случаят с *опълченци*. На с. 38 „оранкенсики“, а по-късно на с. 55 като „орансенсики“. Някои от употребените лексеми са доста трудно разпознаваеми, а други са дадени в своята диалектна форма, явно чути от представител на съответния говор. Типичен е случаят с формата хляб, записана като [леб] – форма с характерната елизия за северозападните български говори. При предаването на непознатите за Колочи думи ясно проличава затрудненото звуково възприемане на българската реч, но от

друга страна, това са изключително ценни сведения за реалното звучене на българския език от средата на 80-те години на XIX в.

Ето защо специално внимание заслужава предаването на българската реч от 1885 г., регистрирана в текста. В действителност говоримият език от това време се оказва пъстра смесица от славянизми, турцизми, русизми, гърцизми и други чуждици, влезли в широка употреба в ежедневната българска реч. Могат да се отбележат над 50 думи и изрази, навлезли трайно в речта на българите. Широката употреба на „местните“ думи, както и тяхната честотност (някои от тях са употребени многократно – 5, 7 до 9 пъти), ясно показва стремежа на автора да предаде характерната атмосфера на местата и събитията, които описва, дори и чрез звученето на езика на единена България.

Маркираните лексикални единици, които според автора са представителни за българския език от времето на Съединението, могат да се групират в няколко тематични групи – военно дело, оръжия и команди, облекло, традиционен бит, географски наименования, храна и други:

араба „товарна кола“ (*araba*) – „...su una di quelle carrette turche, che in Oriente si chiamano *araba*, spece intermedia fra il veicolo e lo strumento di tortura“.

арабаджия „колар, превозвач с кола“ (*arabagi*) – “Per fortuna mi venne fatto di trovare e un *arabagi*, certo Vassilli, che per ottanta franchi a testa consenti a portarci Sofia...“.

астраган (*astrakhan*) – „Alcuni pochi portavano barrette russi; i cavalleggieri rumelioti altri berrettoni d’*astrakan*“.

базар (*bazar*) – “...il curioso quartiere del *Bazar* la nuova cattedrale bulgara; la via dei Consolati, con graziose palazine”.

башибозук (*bachi bozuk*) – “...pero non garantiva che i *bachi bozuk* ci avrebbero laschiato entrare in Turchia”.

башлък „качулка“ (*baschlik*) – “...tutti si rincappucciavano dentro ai *baschlik* (spece di cappuccio militare) e si stringevano addosso le pelli di montone“

богомил (*bogomili*) – “A questo proposito si parla di una setta oscena, che avrebbe avuto stanza in Bulgaria nelle eta di mezzo sotto il nome di *bogomili* (cari a Dio)”.

бонове „купони“ (*boni*) – “Le numerose requisizioni vennero pagate con *boni*, di guise che al finire della guerra un terzo degli abitanti aveva crediti varso lo stato”.

борба (*Borba*) – “Paniza e faceva opposizione ardentissima avenda organi di propaganda attivissimi nei due giornali: *Jusdam Bulgaria* (la Bulgaria del sud) e la *Borba* (La Lotta)”.

бум (*boum*) – “...una mezza batteria serba si mette tranquillamente in posizione e *boum!*“.

вода (*voda*) – “Celovek, dat mi *voda, voda, voda* (Uomo, dammi dell’acqua, acqua, acqua)”.

гяур (*ghiaurs*) – “I pomak proklamarono in tutto Rodope la guerra santa contro i *ghiaours*”.

да вървим (dai demo) – “Molin vas! Coi pot *dai demo* za Plovdif ? (In grazia, qual’è la strada per Filippopoli)”.

дай ми (dat mi) – “Celovek, *dat mi voda, voda, voda* (Uomo, dammi dell’acqua, acqua, acqua)”.

добър (dobr) – “Pot nie *dobr*. *Drugo dobr* (Questa non è la buona strada; e l’altra)”.

Доспат планина (Despot-Planina) – “Belova trovasi alle falde *Despot-Planina* o monti Rodopi”.

друг (drugo) – Pot nie *dobr*. *Drugo dobr* (Questa non è la buona strada; e l’altra).

дружини (draschine) – “Calcolando a 35000 i rumelioti, formati in battaglioni (*draschine*)...”.

закуски (zakouski) – “Per fortuna all’Albergo Bulgaria la nostra cameriera...ci face trovare I mangali accesi, un abbondante provvista di *zakouski* e the...”.

заптие (zaptie) – “L’ambasciatore Corti avendo telegrafato all’autorita turca di lasciarmi passare, trovai alla frontiera un picchetto di *zaptie*”.

капак (colpak) – “Volontari bulgari, vestiti in peiie di montone , col *colpac* di pelo nero simile a un fungo enorme...”.

караули (karaouls) – “Da Yeni-khan montammo su diverse colline ove sono vari *karouls*...”.

княз (kgnaz) – “Subito si senti lungo tutta la colonne: *urrah, kgnaz! na pret! kgnaz! urrah!* uschire da quelle teste imbaccuccate”.

кожух (cojouk) – „Il vestito dei soldati era il loro vestito nazionale d’inverno, il caldo *cojouk* in pelle di montone colla lana in dietro...”.

кокошка (cokoschka) – “Si arrivava nelle case dei contadini e si chiedeva se avessero meso, leba, jaiza, *cokoschka* (carne. pane, uova, polli)”.

лев (lef) – “Aveva fissato ogni porzione a 5 *lef* (5 lire)”.

мангал (mangal) – “Ma la camera era tanto umida, la terra istessa battuta formava il pavimento, che, malgrado ci recassero un *mangal* acceso per riscaldarla un po...”.

Марица (Maritza) – “Sono situati sul fianco dell’Acropoli, che guarda la *Maritza*”.

месо (meso) – “Si arrivava nelle case dei contadini e si chiedeva se avessero *meso*, leba, jaiza, *cokoschka* (carne. pane, uova, polli)”.

молим вас (molin vas) – “*Molin vas!* Coi pot dai demo za Plovdif? (In grazia, qual’è la strada per Filippopoli?)”.

напред (na pret) – “*Na pret!* avanti! e la colonna s’era posa in marcia”.

Небет тепе (Nabet-Tepe) – “Sulla collina, detta *Nabet-Tepe* roccia graniticaripidissima da tre lati...”.

опинци „дървули“ (oranke) – „Mi si disse che un giorno anche il principe di Battenberg calzo le *oranke* e che se ne trovo content”.

опълченци (opankcenski) – “Sulla piazza principale una compagnia di *opankcenski* erra in tenuta di marcia...”.

павликяни (paolikani) – “C’è pure la chiesaq in stile assai confuso: cola vanno I *paolikani*”.

Пловдив (Plovdiv) – “I Bulgari la chiamano *Plovdiv*, la quale parola vuoi dire altura”.

помак (pomak) – “Fatto sta che i *pomak* si convertirono all’islamismo, pur conservando una spece di culto per una donna celeste...”.

попове (popes) – “...uomini, donne, animali, bambini, vecchi, *popes*, monache francesi, pastori...”.

път (pot) – “*Pot* nie dobr. Drugo dobr (Questa non e la buona strada; e l’altra)”.

Райна на опълченците (Kraina des opanscenski?) – “Questa maestra vien vestita militarmente, le si pone in capo un colbak, la si arma di schabola e vien proclamata sulla piazza <Regina dei volontari> (*Kraina des opanscenski*)”.

ракия (rak) – “Difatti l’ulgherese, mentre non beve molto la vodka, *il rak*, la mastica e tutte le alter bevande spiritose degli orientali, trinca pero assai volentieri il suo vino”.

револвер (revolver) – “...ma Teodoroff, fatto un passo indietro, estrasse il *revolver* ed esplose 6 colpi contro Reichhoff, uccidendolo”.

Родопи (Rodopi) – “...monti *Rodopi*, che sono abitati dai pomak razza singularissima e poco o nulla studiata”.

салонен паша (Salon pascia) – “Drigalski, uomo inetto e pusilo, conosciuto sotto il dispregiativo di *Salon-Pascia*...”.

спорт (sport) – “Una giornata di *sport* nei Rodopi era una attrattiva solleticante”.

стой (stoi)– “Ogni tanto il comando *stoi!* (alt!) risuonava non si sapeva da chi, ne donde partito”.

стотинки (statinki) – “Mi rammento che comperammo alcune pernici vive prese coi lacciuoli, pagandole 10 statinki l’una (due soldi nostri)”.

събрание (sobranje) – “La *Sobranje* voto in fretta I fondi necessari”.

ура (urrah) – “...e precipitarsi sull’estrema destra dei serbi, gridando *urrah! urrah!* e caricando rabbiosamente alla baionetta”.

файтон (Faeton; Faëton) – “...appena sbarcati in terra, avevano subito fatto atto di possesso della Bulgaria, requirendo tutti i legni (*faeton*) e cavalli, che c’eran disponibili“ ; „Entro il *faëton*, bene avvoltolata nella pelliccia stave una monachella tedesca...”.

Филибе (Filibeh) – “Filipopoli, che i Turchi chiamano *Filibeh* e stata sbattezzata dai Bulgari per toglierle un nome che accusava troppo l’origine greca”.

хайдучи (haiducchi) – “Perfino 6000 musulmani di Varna e 3000 *haiducchi* macedoni accosero sotto le bandiere del Battemberg”.

хан (khan) – “Alle 10 del mattino ci ermammo in un *khan* isolato detto *khan di Czerovina*”.

ханджия (khangi) – „Pero il *khangi* ci offri un poco di caffè, che si fece scaldare in un fornello di ghisa”.

хляб (leba) – “Si arrivava nelle case dei contadini e si chiedeva se avessero meso, *leba*, jaiza, cokoschka (carne. pane, uova, polli)”.

човек (celovek) – “*Celovek*, dat mi voda, voda,voda (Uomo, dammi dell’acqua,

acqua, acqua)”.

шрапнели (*shrapnells* – “...decimate dai difensori delle trincee, che tiravano protetti dietro le feritoje e sbaragliate dagli *shrapnells* delle batterie bulgare dei ridotti “.

Шуми Марица (*Dgiumi Maritza*) – “Codesti attachi alla boioetta erano sempre accompagnati dalla musica, che suonava per lo piu l’inno nazionale: *Dgiumi Maritza*“.

Южна България (*Jusdam Bulgaria*) – “Paniza e faceva opposizione ardentissima avenda organi di propaganda attivissimi nei due giornali: *Jusdam Bulgaria* (la Bulgaria del sud) e la Borba (La Lotta)”.

яйца (*jaiza*) – “Si arrivava nelle case dei contadini e si chiedeva se avessero meso, leba, *jaiza*, *cokoschka* (carne, pane, uova, polli)”.

Внимателен наблюдател, с изострени сетива на учен етнограф, Адриано Колочи маркира в книгата си “In Bulgaria (1885): Ricordi di viaggio e di guerra” българската реч от края на XIX в. като своеобразно „съединение“ на разнолика лексика, свидетелстваща за динамиката на процесите, съпътстващи образуването на един модерен национален език. Днес, сто и тридесет години след описаните от италианския пътешественик събития, част от чутите и записани от него думи и изрази отдавна не се използват активно в езика ни и са непознати за голяма част от българите. Други, в качеството си на лексикографски оказионализми, могат да се открият само в речниците. Останалите продължават да се употребяват както в ежедневната реч, така и в писмени текстове и са неизменна част от лексикалното богатство на езика ни.

БЕЛЕЖКИ

1. Colocci, A. In Bulgaria (1885): ricordi di viaggio e di guerra. Roma, 1893, 34 – 35.

BULGARIA 1885: THE “UNIFICATION” OF LANGUAGES

Abstract. The article examines the mixture of languages in the travel notes of the Italian scientist and politician Adriano Colocci “In Bulgaria (1885): Ricordi di viaggio e di guerra”, in which he describes the events during the Unification of Bulgaria. The author’s use of language is impressive, being both picturesque and purposefully filled with loan words. Despite the fact that Colocci wrote in his native language and his book was intended primarily for Italian readers, he used many words and expressions peculiar to the language of the local population, with emphasis on words and expressions characteristic of the speech of Bulgarians in the late nineteenth century.

✉ **Dr. Anna Angelova, Assoc. Prof**
Library at University of Sofia
Sofia, Bulgaria
E-mail: anna@libsu.uni-sofia.bg